

האם באוסף שרידי הקדושים של פיליפ השני, באל אסקוריאל, מתקיימים תנאים

של חדר פלאות

רחל ספיר

תוכן העניינים

רשימת תמונות

1	מבוא
3	1. פיליפ השני
3	2. המנזר של לורנצו הקדוש אל אסקוריאל
4	3. סקירה של מחקר קיים
6	4. אוסף שרידי הקדושים
8	4.1 מאפיינים חברתיים ותרבותיים של פיליפ השני
10	4.2 האלמנט החזותי
11	4.3 המבקרים במקום
12	4.4 הקניית ידע
14	4.5 שרידים נדירים
15	4.6 ארטיפיציליה ונטורליה
16	סיכום ומסקנות
19	ביבליוגרפיה
22	תמונות

רשימת תמונות

1. המנזר של לורנצו הקדוש אל אסקוריאל, 1584-1563, תרשים, ספרד (מקור : ברשות הציבור).
2. המזבח הראשי וחדרי המלך והמלכה, (פרט), 1584-1563, תרשים, המנזר של לורנצו הקדוש, ספרד (מקור : ברשות הציבור).
3. הבזיליקה, (פרט), 1584-1563, תרשים, המנזר של לורנצו הקדוש, ספרד (מקור : ברשות הציבור).
4. הקפלה של הפטרונו, (פרט), 1584-1563, תרשים, המנזר של לורנצו הקדוש, ספרד (מקור : ברשות הציבור).
5. הבזיליקה, (פרט), 1584-1563, תרשים, המנזר של לורנצו הקדוש, ספרד (מקור : ברשות הציבור).

האוספים של בתי המלוכה במאה ה-16 וה-17 היו אמורים לשקף, בין השאר, את מכלול מעשה הבריאה האלוהי; החפצים נבחרו כדוגמאות ייצוגיות של התופעות המוזרות והנדירות של הטבע ושל כושרו היצירתי של האדם. במאה ה-16 פותחה שיטה מסודרת לקטלוג ולתצוגה של חפצים על פי קבוצות, שהפכה עם הזמן לנורמה ועל פיה נהגו אספנים בתקופת הרנסנס. האוספים של פיליפ השני (Philip II, 1527-1598) מלך ספרד באל אסקוריאל (El Escorial), התהוו בערך באותו זמן כמו אלה של קרובי משפחתו, שהחזיקו כמה מחדרי הפלאות המרשימים באירופה באותה תקופה; מאחורי איסוף אובייקטים אלו הסתתרו שאיפות של כוח, יוקרה, אגו ורצון להנצחה. האל אסקוריאל, שמוקם בליבה של האימפריה של פיליפ השני, נחשב בעיני רבים כ"מוזיאון של הנצרות", בגלל אוספים שייצגו בדרך זו או אחרת את האמונה הנוצרית ובעיקר בגלל אוסף שרידי הקדושים העצום שהיה במקום. המלך פועל ברקע אחת מן התקופות הקשות שידעה הנצרות הקתולית, שעה שהפרוטסטנטים מאיימים על ההגמוניה שלה ופיליפ השני, קתולי אדוק הנאמן להחלטותיה של ועידת טרנטו,¹ אוסף בצורה אובססיבית את השרידים הקדושים וממקם אותם בבזיליקה שבמתחם. על רקע המתח בין שני הזרמים הללו בנצרות, מצד אחד, ומן הצד השני תופעת האיסוף בתקופה זו והכנסת חפצים לארונות ולחדרים ייעודיים, נשאלת השאלה האם ניתן לומר כי באוסף שרידי הקדושים של פיליפ השני, באל אסקוריאל, מתקיימים תנאים של חדר פלאות על פי מאפיינים שהתקיימו באותה עת. אני מניחה כי במקרה זה יש חלוקה אחרת המשלבת בתוכה גם אלמנטים ומאפיינים של חדר פלאות וגם תנאים שונים המאפיינים את האספן ואת עולמו החברתי והתרבותי.

ראשית, אתן סקירה היסטורית קצרה על פיליפ השני ושנית על האל אסקוריאל ובהמשך אציג את המחקר הקיים על מקום זה. את הפרק הרביעי אייחד לאוסף שרידי הקדושים ותחילה אעסוק בדמותו של האספן מאחר והיא חשובה להבנת ההקשרים והנסיבות לאיסוף בכלל ולאוסף שרידי הקדושים בפרט. בהמשך אדון במאפיינים מן התקופה הרלוונטיים לחדרי פלאות ואנסה לבחון האם הם מתקיימים גם כאן והראשון הוא, האלמנט החזותי; האם הדרך בה סודרו ואורגנו השרידים הקדושים אופיינית לאוספים פרטיים. שנית, אבחן מי ביקר במקום ויכול היה לראות את האוסף הזה והאם, כמו בחדרי פלאות אחרים, יכלו לצפות בהם רק מתי מעט. בהמשך אעסוק באחד מן המאפיינים החשובים והוא הקניית ידע; האם ניתן לומר כי אוסף זה של השרידים

¹ ועידה שנערכה בעיר טרנטו באיטליה בין השנים 1545-63 ודנה בבעיית התפשטותה של התנועה הפרוטסטנטית.

הקדושים היווה מקור ללימוד וידע. לאחר מכן אבדוק האם מתקיים באוסף זה של פיליפ השני מאפיין ה"אובייקט הנדיר" שהיה אחד מן המוטיבים המרכזיים בחדרי הפלאות, ולבסוף אבחן שני מאפיינים מרכזיים נוספים והם: הארטיפיציאליה (Artificialia) והנטורליה (Naturalia).

1. פיליפ השני

פיליפ השני היה בנם של קרל החמישי (Charles V, 1500-1558), קיסר האימפריה הרומית הקדושה ואיזבלה מפורטוגל (Isabella of Portugal, 1503-1539). בגיל צעיר היה כבר מדינאי מנוסה ובשנת 1556 הוא יורש את כל הממלכה לאחר פרישתו של אביו. הוא היה המלך הראשון ששלט בחצי האי ההיספאני כולו (1556-1598), היה מלך נפולי וסיציליה (1554-1558) מלך פורטוגל (1580-1598) ומלך אנגליה ואירלנד ביחד עם אשתו מרי הראשונה (Mary I, 1554-1558). פיליפ השני היה נוצרי אדוק, שמלך בתקופה קשה של מתח בין הקתולים לפרוטסטנטים, ראה את עצמו כמגן הכנסייה הקתולית ולא גילה סובלנות למחאות נגד הזרם הקתולי. תקופת שלטונו הייתה שיא כוחה של ספרד בעולם וכשהוא בשיאו פונה אליו האפיפיור וגורמים נוצרים נוספים ברחבי אירופה ומהקשים ממנו סיוע בעצירת ההתפשטות העות'מאנית. הוא מייסד את הליגה הקדושה על מנת להשמיד את הכח הימי העות'מאני ובקרב לפאנטו (Lepanto) בשנת 1571, ניצחו אותם, מה שהקנה לו ולספרד שם של מעצמה באירופה והוא התבלט כמנהיג תנועת הקונטרפורמציה.²

2. המנזר של לורנצו הקדוש אל אסקוריאל

אל אסקוריאל,³ או בשמו המלא המנזר של לורנצו הקדוש אל אסקוריאל (El Monasterio de San Lorenzo de El Escorial נמצא כ- 50 קילומטרים צפונית-מערבית לעיר הבירה מדריד ונבנה לבקשתו של המלך פיליפ השני לאחר הניצחון בקרב סן קוונטין (Saint Quentin) וחתימה על הסכם השלום קאטו קמברזי (Cateau Cambresis) בשנת 1559.⁴ הוא מחליט על בניית מתחם שישמש כמגוריו, כמנזר וכפנתיאון מלכותי, אותו הוא מקדיש לקדוש לורנצו (Lorenzo) שיומו בלוח השנה חל ביום הניצחון והוא ה-10 באוגוסט.

² Encyclopedia Britannica, online edition, s.v. "Philip II King of Spain and Portugal," Helmut Koenigsberger, accessed September 13, 2016, <https://www.britannica.com/biography/Philip-II-of-Spain-and-Portugal>.

³ השם שניתן למקום, אל אסקוריאל, הוא מן המילה סקוריה (Scoria) פסולת של מתכות, מאחר והמקום שימש קודם לכריית מחצבים.

⁴ הסכם שלום שנחתם בתום 65 שנות לחימה בין צרפת וספרד על השליטה באיטליה; טריטוריה זו נמסרה לשליטתה של ספרד ההבסבורגית למשך 150 שנה.

האל אסקוריאל נבנה בין השנים 1563-1584 ועל התכנון והבנייה מינה המלך את חואן באוטיסטה דה טולדו (Juan Bautista de Toledo 1515-1567) אדריכל ספרדי שהתחנך באיטליה בשיאה של תקופת הרנסנס, זה העסיק תחתיו את חואן דה הררה (Juan de Herrera 1530-1597) אחד מן האדריכלים הבולטים במאה ה-16 בספרד, ולימים, בשנת 1567, מקבל הררה את ניהול עבודות הבנייה והרחבתו של המבנה. ראשית נבנה המקום על פי התכנית המקורית אותה תכנן דה טולדו, אולם זו שונתה על ידי דה הררה במהלך העבודות על פי הצרכים שהוגדרו תוך כדי הבנייה.⁵

למבנה המנזר של לורנצו הקדוש האל אסקוריאל (תמונה מס' 1) יש מאפיינים יוצאי דופן והוא מתחם עצום של מבנים שונים. הוא מחולק לארבעה חלקים עיקריים: הארמון, הבזיליקה, הסמינר והמנזר, כל אחד מהם משמש לקבוצה שונה ויש כניסה נפרדת לכל אחד מן המתחמים הללו. הדרישה הראשונה של המלך הייתה לבנות מקום קבורה מלכותי ובית תפילה ובשני המקומות הללו יתקיים טקס יומיומי שיבוצע על ידי קהילת הנזירים לכבודם של המלכים החיים והמתים. מעונו של המלך יקיף את השטח של הבזיליקה והמלומדים בסמינר נועדו כדי לחדש את קהילת הנזירים. באותה עת היו אחד עשר ארמונות מלכותיים בסביבתו ואף על פי שהיה הגדול מכולם, הוא היה הכי פחות מתאים כמעון מלכותי והמשפחה התייחסה אליו בעיקר כאל מקום דתי. נבנו כאן גם ספרייה, בית חולים, בית מרקחת ומונומנטים נוספים שנועדו לתת שירותים לקהילה במקום ולאורחים שיגיעו לביקור. בנה מתחם נפרד לכל פעילות תעשייתית, בתי הארחה ומשרדים.⁶

3. סקירה של המחקר

קיימות מספר גישות במחקר לפיענוח האל אסקוריאל, והמרכזית מבניהן טוענת כי מעל הכל מתחם זה הינו מאוזולאום לשושלת הבסבורג (Habsburg), אליה השתייך המלך וכל הפונקציות הרבות של מתחם זה סובבות סביב מוקד מרכזי אחד והוא המוות; המקום אמור לשרת את הצרכים החומרניים והרוחניים של המלכים המתים ומשפחותיהם.⁷ האל אסקוריאל, על פי גישה אחרת, משמש לתנועת הקונטרפורמציה, זהו סמל לתמיכתו הבלתי מסויגת של המלך לעקרונותיה של ועידת טרנטו, אשר רצה להנציח את מהות החלטותיה, זוהי עדות להערצתו את

⁵ George Kubler, Building the Escorial (New Jersey: Princeton University Press, 1982), 44,89.

⁶ Ibid.

⁷ Carlos Eire, From Madrid to Purgatory: The Art and Craft of Dying in Sixteenth-Century Spain (New York: Cambridge University Press, 1995), 260.

פולחן הקדושים ורצונו לשמור על שרידי הקדושים שלא יגיעו לידיהם של הפרוטסטנטים. גישות נוספות מתארות אותו כמונומנט ואנדרטה לעוצמתה הצבאית של ספרד, כביטוי למלוכה הקדושה וכמבנה שתפקידו להעביר את המסר הסודי של מסורתם של הנזירים ההרמיטים,⁸ כמקדש שלמה המצביע לא רק על הדימוי העצמי של פיליפ השני, אלא גם ההקבלות של האל אסקוריאל עם המקדש המקראי שקדם לו.⁹ מצד אחר של הספקטרום ישנם חוקרים אשר התייחסו לתחומים שונים כמו: אדריכלות, אולם הם לא בדקו את האיכויות העיצוביות אלא ניסו למצוא סמלים חבויים: תיאולוגים, פילוסופיים או פסיכולוגיים ואילו בניגוד אליהם ג'ורג' קובלר (Kubler) טוען להפרדה של אדריכלות וסמליות, לדבריו לא ניתן להבין את האל אסקוריאל על ידי ההנחה כי מצורתו הוויזואלית ניתן לזהות רעיונות מופשטים או מצבים פסיכולוגיים.¹⁰

לעומת זאת תומס קאופמן (Kaufmann) טוען כי באירופה בתקופה זו כח ואיסוף היו קשורים מאוד ולמרות שאת האוסף יכלו לראות אנשים מסוימים ואולי מן הסיבה הזו, דווקא מתצוגה כזו נגזרת גדולתו של האספן ותהילתו.¹¹ זאת ועוד, לפי פיטר פרשאל (Parshall) ברור כי שאיפות של כח מסתתרות מאחורי צבירת אוספי הרנסנס הגדולים, זאת כדי להביא את העולם, באופן סמלי תחת שליטה; את הצבירה של אמנות וחפצים אפשר להבין כתוספת והרחבה לשאיפות האימפריאליות; צבירת אוסף גדול מגבירה את תהילתו של האספן, הוא מרחיב את כוחו ברחבי העולם על ידי הבאתו אליו.¹²

מלבד הסיבות הדתיות והמלחמה נגד הפרוטסטנטים, רואה גיא לאזר (Lazure) באוסף הרליקוויות באל אסקוריאל כחדר פלאות. בתקופה זו כמה מבני משפחת הבסבורג, עמה נמנה גם פיליפ השני, כמו רודולף השני (Rudolf II) מפרג, פרדיננד השני (Ferdinand II) מאינסברוק ואלברט החמישי (Albert V) ממינכן, בונים כמה מחדרי הפלאות המרשימים ביותר באירופה. במובנים רבים החיפוש הבלתי נלאה של פיליפ השני אחר שרידי קדושים של כל ספרדי, מקביל לחיפוש אחר מלאי ממצה של העולם. כמו אנציקלופדיה של הקדושה וקרטוגרפיה של הכנסייה

⁸ Carlos Eire, *From Madrid to Purgatory: The Art and Craft of Dying in Sixteenth-Century Spain* (New York: Cambridge University Press, 1995), 263.

⁹ Cornelia Osten, *El Escorial: Estudio Iconológico*, trans. Maria Abalos (Bilbao: Xarait, 1984), 119–136.

¹⁰ George Kubler, *Building the Escorial* (New Jersey: Princeton University Press, 1982) 125.

¹¹ Thomas Kauffmann, "Remarks on the Collection of Rudolf II: The Kunstkammer as a Form of Representatio," *The Art Journal* 38, no. 1 (1978): 22.

¹² Peter Parshall, "The Print Collection of Ferdinand, Archduke of Tyrol," *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen* 78, no. 1 (1982): 183–4.

הספרדית המוקדמת, הרליקוויות של המלך באל אסקוריאל, תאמו לפרויקטים שונים אחרים ששוכנו במתחם, כמו הספרייה. מיקומו של האל אסקוריאל במרכז האימפריה של פיליפ השני, עם השרידים הקדושים והספרייה, נחשב על ידי כמה כ"מוזיאון של הנצרות".¹³

4. אוסף שרידי הקדושים

באל אסקוריאל היו מספר קהילות ולכל אחת היה את החלק שלה, בין חלקים אלה היו שני אזורים: הספרייה והבזיליקה שחיברו את כל הבניין אבל בו זמנית גם חילקו אותו. הבזיליקה היא מקום מפגש של כל חלקי המתחם וברור כי היא צריכה להיות היפה ויקרת הערך יותר מכל חלק המבנה האחרים. לא כולם יכלו ליהנות ממנה באופן שווה והגישה אליה לקהל הרחב לא הייתה נוחה. מלבד המזבח הראשי כללה הבזיליקה עוד ארבעים וארבעה מזבחות קטנים יותר, ארבעים בחלק המרכזי, שניים בחדר התפילה הפרטי של המשפחה ושניים נוספים בכנסייה התחתית. בשני המזבחות, הנמצאים בחלק הצפוני והדרומי של הבזיליקה, נמצאות הרליקוויות ומיקומן של אלה לא אפשר לאדם פשוט המגיע לראותן היטב. סביב כל קפלה היו מספר מזבחות קטנים, שישה בצד של המנזר וחמישה בצד של הסמינר, כדי שאלה לא יתערבבו עם אלה.¹⁴

למלך היה אוסף של למעלה מ 7,500 שרידים קדושים אותם החל לאסוף משנת 1563 מכל רחבי אירופה ובמשך כארבעה עשורים מפציר הוא באפיפיורים, בישופים ושליטים חילוניים לשלוח לו שרידים קדושים כדי להציב אותם באל אסקוריאל ומבקש מהם לכתוב לו כמה מילים על כל שריד שנשלח אליו. במזבח הראשי (תמונה מס' 2) הונחו רליקוויות בתוך שני ארונות ענקיים דו צדיים והדלתות האחוריות אפשרו נגישות אל המדפים. ארונות אילו עוצבו על ידי חואן דה הררה (Juan de Herrera, 1533-1597) ונבנו על ידי חואן דה ארפה וילאפנה (Juan de arfe villafane, 1535-1603) וניתן היה לראותן משני הצדדים שהובילו לדירות המלכותיות ולאזור המקהלה בבזיליקה. שני המזבחות של ארונות השרידים בשני קצוות אולם התווד, יוחדו: לבתולה, בחלק הצפוני ולקדוש הירונימוס בחלק הדרומי וציורים של שתי הדמויות הקדושות הללו עיטרו את

¹³ Guy Lazure, "Possessing the Sacred: Monarchy and Identity in Philip II's Collection at the Escorial," *Renaissance Quarterly* 60, no. 1 (2007): 71.

¹⁴ Francis Rocca, "Cloister and Court: The Escorial and Philip II of Spain" (A Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy in Yale University, 1998), 97—100.

הקירות של המזבחות. המזבח בצד הדרומי התקשר עם החדר של המלך ואילו השני היה מול חדר המלכה, (תמונה מס' 2) אם כי לא התקשר אתו.¹⁵

המאוזוליאום המלכותי ממוקם ישירות מתחת למזבח הראשי של הבזיליקה, החדר הפרטי של המלך ושל המלכה הוא מאחורי ומסביב למזבח הראשי ולפיכך הוא כמעט צמוד למאוזוליאום בעצמו. המלך תכנן בצורה מכוונת כך שהוא יכול היה לישון כמעט באופן ישיר מעל המקום בו יקבר כמו כן מעל הוריו וצאצאיו ויכול גם כן לראות את המזבח המרכזי ממיטתו כאשר הדלת פתוחה. לא ניתן לראות היום את התיבות כפי שהיו ממוקמות בקפלות השונות ובמזבח הראשי, חלק מן התיבות אבדו בתקופת הכיבוש של נפוליאון ולא ניתן לראות כיצד הוצגו בבזיליקה, אבל גם היום נשמרות במנזר כמה העשויות מברונזה ונחושת מוזהבת. במרבית המקרים, על פי דרך עיצוב המכלים בהם הונחו השרידים, ניתן היה לדעת מה היה תוכנם.¹⁶

השרידים הקדושים הונחו בקפלות השונות בבזיליקה (תמונה מס' 3) אולם במזבח הראשי שובצו בדרך כלל שרידי הקדושים, גם אלה של משפחת המלוכה נחשבו קדושים והוצגו כאן כחלק מן האוצר המלכותי.¹⁷ למלך הייתה קפלה פרטית, הקפלה של הפטרון (Chapel of the Petrosio) (תמונה מס' 4) בה הוא שם את כתב היד החתום של תרזה מאווילה (Teresa de Avila) אותו נתנה לו לפני מותה ואמפורה עליה נאמר שהיא מהחתונה בקאנה.¹⁸

היו באוסף שרידים חשובים כמו: חתיכות מבגדי הבתולה, קצוות שיער משערות ראשו וזקנו של ישו ושמונה קוצים מכתר הקוצים שהושם לראשו.¹⁹ היו לפחות ארבעים ושש גופות שלמות של קדושים ומאה ותשעה ראשים של אחת עשר אלף הבתולות; הירך של הקדוש לורנצו, שהוא השריד הראשון שהובא למתחם, והרגל שלו; עצם מגופו של הקדוש יעקב מקומפוסטלה (Saint

¹⁵ Rosemarie Mulchahy, "Federico Zuccaro and Philip II: The Reliquary Altars for the Basilica of San Lorenzo de el Escorial," *The Burlington Magazine* 129, no. 1013 (1987): 502–9.
¹⁶ Francis Rocca, "Cloister and Court: The Escorial and Philip II of Spain" (A Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy in Yale University, 1998), 109–110.
¹⁷ Guy Lazure, "Possessing the Sacred: Monarchy and Identity in Philip II's Collection at the Escorial," *Renaissance Quarterly* 60, no. 1 (2007): 62–66.
¹⁸ Francis Rocca, "Cloister and Court: The Escorial and Philip II of Spain" (A Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy in Yale University, 1998), 73.
¹⁹ *Ibid*, 109–110.

(James) פטרונה של ספרד; שריד של המלך הספרדי הרמנגילדו (Hermenegildo) פטרוני של בית המלוכה הספרדי, היה הראשון שעבר לזרם הנוצרי קתולי ומת כמרטר מאחר וסירב לחזור בו.²⁰

4.1 מאפיינים חברתיים ותרבותיים של פיליפ השני

כשאנו באים לבחון סוגיה זו עלינו לבדוק ראשית מה הרקע והמאפיינים התרבותיים והחברתיים של פיליפ השני האספן של השרידים הקדושים. חדרי אספנות גובשו על ידי אספנים שונים ובהקשרים חברתיים ואינטלקטואלים מגוונים, אלה הגיעו מן המעמד הגבוה של החברה ובעיקר: המלוכה, האצולה, הכמורה, אבל גם רופאים, חוקרים ורוקחים שאולי צברו אוסף של דגימות למטרות לימודיות ולייצור תרופות.²¹ ביתו של גינטלמן צריך לכלול סוגים שונים של אוספים מקובצים ביחד על פי טעמו האישי, האוסף היה חלק מן הזהות של גינטלמן.²²

במחצית הראשונה של המאה ה-16 היו מעט מאוד מדריכים בהם ניתן היה לקרוא כיצד לסדר ולארגן אוסף של אובייקטים. ההתייחסות המוקדמת הידועה כיצד להקים היא של סמואל קוויקברג (Samuel Quiccheberg, 1529-1567) שכתב ב 1565 את *Inscriptions או Titles of the Most Complete Theater*. ייחודו הוא בעיקר בכך שהוא היווה מדריך ראשוני לאספן של התקופה כדי לבנות אוסף הראוי לתשומת לב.²³ הוא מונה חמש קטגוריות ראשיות והראשונה מתייחסת לאספן, משפחתו, קודמיו בתפקיד ולאזור בו הוא שולט בכל הקשור בעולמו של האספן והדת.²⁴ ארתור מקגרגור (MecGregor) מתייחס לאספן כשליט, למשפחתו המורחבת והתייחסות לעולם הרחב אליו הם קשורים, כמו: דימויים של הערים החשובות של הנצרות, תיאורים של טקסי חצר המלוכה, תהלוכות ניצחון ואמנות המלחמה,²⁵ הגיוס מפרשת זאת קודם

²⁰ Guy Lazure, "Possessing the Sacred: Monarchy and Identity in Philip II's Collection at the Escorial," *Renaissance Quarterly* 60, no. 1 (2007): 75–85.

²¹ Arthur MacGregor, *Curiosity and Enlightenment: Collectors and Collections from the Sixteenth to the Nineteenth Century* (New Haven and London: Yale University press, 2007), 21.

²² Germain Bazin, *The Museum Age*, trans. Jane Cahill (New York: Universe Books, 1967), 57.

²³ ידוע לנו מעט על חייו, אולם אנו יודעים כי היה רופא פלמי, ספרן ואפוטרופוס של אוספים; אדם מלומד שנשע הרבה בכל רחבי אירופה, ראה כמה מן האוספים החשובים מן המאה ה-16, הכיר באופן אישי אספנים רבים, אמנים ופטרונים של תרבות. הוא הועסק על ידי אחת מן המשפחות החשובות באירופה, משפח פוגר (Fugger) בתכנון וסידור הספרייה והאוסף שלהם; הוא המציא מערכת קטלוג לספרייה ושיטה זו יושמה לאחר מכן בספרייה של אלברכט החמישי (Albrecht V) במינכן.

²⁴ Mark Meadow, Bruce Robertson, *The First Treatise on Museums: Samuel Quiccheberg's Inscriptions, 1565* (Los Angeles: Getty Research Institute, 2013), 31.

²⁵ MacGregor, *Curiosity and Enlightenment*, 57.

כל כתיאורים של אמנות דתית בכל מדיה,²⁶ ומארק מדאו (Meadow) מוסיף כי קטגוריה זו צריכה לשקף את האינטרסים השונים של האספן מעבר לטריטוריות שלו ובתוך כך הוא בונה רשת מורכבת של אסוציאציות שהן, בו זמנית, פרקטיות, פוליטיות, אידאולוגיות, דתיות וסמליות. זה מייצג את האינטרסים של האספן לדוגמא בבניה ועיצוב אדריכלי ובטכנולוגיות חדשות היכולות להועיל למדינה.²⁷

המלך שואב ממקורות תנכיים של חוכמה אוניברסאלית, כמו שלמה המלך, באמצעות דמויות מופת אלה הוא ממחיש כי זהו איסוף מוסרי המשמש כדי להלל את האל כבורא עולם.²⁸ קוויקברג מתאר זאת כמו מנהל במה המשתמש בתיאטרון המדומה שלו כדי לכוון את מבטו של הצופה כלפי אנשים, אירועים ורעיונות חשובים בהם מחזיק האספן.²⁹ לפיליפ השני היה חשוב להקיף את עצמו בשרידים קדושים רבים הוא רצה לתת לעצמו גישה נוחה לעצמות הקדושים.³⁰ מלבד הרליקוויות, אסף המלך כ-1150 ציורים מרביתם היו ציורים דתיים; אוספים קדושים הם אלה המכילים פריטים המסייעים בתהליך של אדיקות דתית ורוחנית, במקרה זה המלך נמצא בקרבה ומשגיח, האובייקטים הללו יסייעו לישועתו ויבטיחו לו הגנה.³¹

המלך פיליפ השני היה בין האספנים המפורסמים ביותר בתקופתו ונראה כי האינטרס לאסוף שרידי קדושים נועד בראש ובראשונה להביע את תמיכתו הבלתי מסויגת לעקרונותיה של כנסיית טרנטו. אוסף השרידים הקדושים מייצג את אדיקותו הדתית והוא חלק מן הזהות שלו ואלה ישיגו בעבורו את הישועה ועם הזמן הוא מצליח לקבל את הזכויות על כל שרידי הקדושים מכל הכנסיות הנמצאות בתחום מלכותו. הצופה, בבואו לבזיליקה, רואה את אותם אלפי שרידים קדושים הנמצאים בקפלות סביב הספינה המרכזית, יודע מה היו מניעיו של המלך ומהי אמונתו, החדר מכפיף את המבקר לתודעתו של פיליפ השני או למסר אותו הוא רוצה להעביר.

Elizabeth Hajos, "The Concept of an Engravings Collection in the Year 1565: Quicchelberg, *Inscriptiones vel Tituli Theatri Amplissimi*," *The Art Bulletin* 40, no. 2 (1958): 151.

Mark Meadow, Bruce Robertson, *The First Treatise on Museums: Samuel Quiccheberg's Inscriptiones, 1565* (Los Angeles: Getty Research Institute, 2013), 6.

Ibid, 60.²⁸

Ibid, 50.²⁹

Carlos Eire, *From Madrid to Purgatory: The Art and Craft of Dying in Sixteenth-Century Spain* (New York: Cambridge University Press, 1995), 264–266.³⁰

Deanna MacDonald, "Collecting a New World: The Ethnological Collection of Margaret of Austria," *The Sixteenth-Century Journal* 33, no. 3 (2002): 654.³¹

4.2 האלמנט החזותי

במהלך תקופה זו כינו את האוספים בשמות רבים, המושג חדר פלאות עשוי להתייחס לחדר בצורתו הפיזית או לאוסף הפריטים הנמצאים בחדר או בכמה חדרים בהם מוצג אוסף או לאיסוף עצמו.³² אוספים שוכנו לעיתים קרובות בבתי פרטיים אולם עשויים היו להיות גם במקומות שהם חצי ציבוריים כמו: כנסיות,³³ גנים,³⁴ ספריות, מקומות מפגש, בתי קפה כמו גם במקומות ייעודיים בשבילם.³⁵ את החפצים שהרכיבו את האוספים השונים נהגו להציג בקבוצות והשיטה המועדפת הייתה חלוקתם בחדרים נפרדים ואפסונם בארונות תצוגה, על גבי שולחנות או אצטבאות.

בחדר פלאות קיימים סדר וארגון, אולם יש לקחת בחשבון גם אילוצים מקומיים, אלה יוצרים אסתטיקה מיוחדת וגם לזה יש חשיבות מאחר וכל החושים משתתפים בחוויה. ישן צורות שונות של סידור ובהתייחס לשרידים הקדושים, הללו מאורגנים ומסודרים כאן בתוך תיבות וכך, אף על פי שיכולים להיות שרידים שונים: החל מחלקי גופות וכלה בשרידי בגדים, הבסיס לכל אלה הוא משותף. סידורם של הפריטים המונחים בתוך רליקוויות הנמצאות בתוך ארונות המפוזרים בכל הבזיליקה כולה, מזכירים את הניראות של חדר פלאות. השרידים החשובים נמצאים בשני צידיו של המזבח הראשי ובקפלה הפרטית של המלך ואילו השאר מפוזרים בקפלות השונות בבזיליקה, אולם הכנסייה לא יוחדה רק לשרידים הקדושים, אלא שימשה גם כמקום תפילה לבני המשפחה ומקורביהם.

איווה שולץ (Schulz) טוענת כי קוויקברג, בהתייחסו לצורתו של חדר הפלאות של אלברט החמישי (Albert V, 1528-1579) משמר את רעיון האמפיתיאטרון באמצעות סידורם של אובייקטים בארבע פינות הצופות אל חצר במקום בו יכול צופה לעמוד.³⁶ הקפלות בבזיליקה

³² Arthur MacGregor, Curiosity and Enlightenment: Collectors and Collections from the Sixteenth to the Nineteenth Century (New Haven and London: Yale University press, 2007), 11.

³³ Arnold Ken, The Cabinets for the Curious: Looking Back at Early English Museums (Aldershot: AshgatePublishing Limited, 2006), 19.

³⁴ לוצייה תומסי דנה בגנים בוטניים בפזיה, ליידן, פריז, מסינה ומונפלייה במהלך המאות ה-16 וה-17 שהיו סוג של נספח לאוספים של חפצים, ספריות וסטודיו של אמנים. Lucia Tomasi,

"Gardens of Knowledge and the Republique des Gens de Sciences," in Baroque Garden Cultures: Emulation, Sublimation, trans. Lisa Chien, ed. Michel Conan (Washington: Dumbarton Oaks Research Library and collection, 2005), 109–121.

³⁵ Peter Brears, "Ralph Thoresby, A Museum Visitor in Stuart England," The History of Collections 1, no.2 (1989): 218.

³⁶ Eva Schulz, "Notes on the History of Collection and of Museums," in Interpreting Objects and Collections, ed. Susan Pearce (London and New York: Routledge, 1994), 178.

(תמונה מס' 5) ממוקמות סביב החלק המרכזי שלה כך שאדם יכול להביט בהן יכול להסתובב סביב, להתקרב לכל אחת מהן ולהתבונן בארונות בהם נמצאות הרליקוויות. זאת ועוד, אוספים מתקופה זו היו לעיתים קרובות מורכבים מבחינה פיזית כמו גם אינטלקטואלית ולא בהכרח מתואר חדר צדדי בעבור התצוגה של החפצים. חדר פלאות יכול להכיל ספרים או להיות חלק מספרייה כמו של אנטוניו גיגנטי בבולוניה (Antonio Giganti, 1535-1598) חדר אמנות כמו של אוגוסטוס של סקסוני מדרזדן (Augustus of Saxony, 1526-1586) ומצפה כוכבים כמו של הקיסר רודולף השני בפרג (Rudolf II, 1552-1612).³⁷

כאשר אנו מסתכלים על חדר פלאות אנחנו צריכים להביא בחשבון שיש את האפשרות שישנה חלוקה מן הסוג שאנחנו לא מכירים כמו במקרה זה. לרוב, סידור האובייקטים הוא בחלל אחד המוקדש להם, המסודר ומאורגן בדרך זו או אחרת וכאן נראה כי האוסף נמצא במתחם הבזיליקה שהוא חלל אידאלי וקשור לתפקודם של השרידים הקדושים. לאלה יש בסיס משותף והם מרוכזים במתחם אחד, אולם אינם נמצאים בחלל נפרד, אלא נמצאים בקפלות השונות המקיפות את החלק המרכזי של הבזיליקה והצופה שנמצא במרכזה יכול להביט בהם.

4.3 המבקרים במקום

חוזה דה סינגואנסה (Jose de Singuenza, 1544-1606) שכתב את ההיסטוריה של האל אסקוריאל, הלין על כמות המבקרים שהגיעו למתחם בכל שעה, ביניהם גם אורחים חשובים שהגיעו למקום בהעדרו של המלך. בעבור הנזירים ששהו במקום ביקור של אנשי מלוכה היה אירוע חשוב ביותר שדרש תשומת לב מיוחדת, אולם הגעתם של אנשים רגילים, שהיו תחת שליטת המלך, הייתה מטרד; אלה לא ראו את הרליקוויית מלבד ביום חגו של הקדוש לורנצו. במהלך השנה רק בני משפחת הבסבורג המורחבת: נסיכים, אצילים, אנשי החצר, בישופים, שגרירים ונכבדים זרים אחרים, הורשו לראות אותן.³⁸ נראה כי ההפרדה הזו נוצרה כדי לחקות את התקופה בה היה בית המקדש בירושלים כאשר רק שלמה וכוהניו הורשו להיכנס. בניגוד לפרנסיס רוקה (Rocca) טוען תומס קאופמן כי האוסף של המלך שימש בעיקר למטרות דיפלומטיות והוצג לדיפלומטים ואף על פי שהיה פתוח לקהל לא היה נגיש לעם הפשוט. כמו כן

³⁷ Arthur MacGregor, *Curiosity and Enlightenment: Collectors and Collections from the Sixteenth to the Nineteenth Century* (New Haven and London: Yale University press, 2007), 15–6, 35.
³⁸ Francis Rocca, "Cloister and Court: The Escorial and Philip II of Spain" (A Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy in Yale University, 1998), 67–100.

מזהה הוא בהכללה מגוון חדש של צופים ובנייה של מבנים גדולים כדי להציג בהם אוספים, אלה פעלו כייצוגים של סמכות חברתית ופוליטית. לטענתנו כי בעוד שאוספים אלה תפקדו כמתקנים רוחניים אשר סיפקו לאספן גישה למקור למידה, הזמנת צופים לחלל בו נמצא האוסף, פועלת כדרך של שמירה על הסמכות הבלעדית להפעיל סמכות עליונה.³⁹ פולחן השרידים הקדושים היה מוכר בספרד, אולם נראה כי המבקרים שהורשו להיכנס לא יכלו שלא להתפעל מהכמות, הגדולה ביותר לתקופה, של השרידים הקדושים שהייתה באל אסקוריאל.

הבזיליקה הייתה מבנה ציבורי, אולם הכניסה אל האזור בו היו השרידים הקדושים, התאפשרה בעיקר למלך ולמקורביו מה שמזכיר את נוהל הביקור באוספים של חדרי פלאות פרטיים, אליהם נכנסו האספן, משפחתו, חבריו הקרובים ואנשים רמי מעלה, אלה לא יכלו שלא להתרשם מהכמות העצומה של האובייקטים הקדושים וגם מן השרידים הנדירים שהיו באל אסקוריאל.

4.4 הקניית ידע

האוניברסיטאות בתקופה זו המשיכו לספק מסגרת יציבה ללמידה מסודרת, השינוי הגדול מתרחש בתוך המערכת כאשר היא מותאמת למסורת האריסטוטלית של למידה, בקונספט החדש הזה של למידה, האוספים הם דרך לעורר דיון וויכוח אינטלקטואלי. אלה התפתחו עם עליית ההומניזם וארגון מחדש של הלמידה המוסדית, אוספים שהיו שייכים לז'אנרים שונים הביאו אלמנטים של המקרוקוסמוס לתוך המיקרוקוסמוס.⁴⁰ קוויברג טוען כי האוסף צריך לגרום הנאה לאספן ולמבקרים שלו, אולם הוא גם כלי יעיל שיתרום לידע האנושי של הקוסמוס. מטבעו נועד אוסף להרשים את קהל הצופים ולתת לו ידע והשכלה אלה שימשו מקור עשיר ומגוון ללימוד. האם ניתן לומר כי אוסף זה של השרידים הקדושים היווה מקור ללימוד וידע?

נראה כי אדיקותו הדתית של המלך הסתמכה בעיקר על כוחם של אלפי השרידים הקדושים אותם אסף, אלה ייצגו את תפקידו של המלך כמגן האמונה. הכרוניקות העיקריות של פיליפ השני מעידות על כך שהוא היווה דוגמה לאמונתו על ידי שהקיף את עצמו בכוחם הפיזי והרוחני של השרידים שאסף. מהרגע שחלה ועד מותו ביקש המלך כי יביאו אליו שריד קדוש מסוים והוא העריץ ונישק אותו ביראת קודש. אין ספק כי שרידים ספציפיים אותם ביקש היו אמורים לשרת

³⁹ Thomas Kauffmann, "Remarks on the Collection of Rudolf II: The Kunstkammer as a Form of Representatio," *The Art Journal* 38, no. 1 (1978): 22–28.

⁴⁰ Luce Giard, "Remapping Knowledge, Reshaping Institutions," in *Science, Culture and Popular Belief in Renaissance Europe*, eds. Stephen Pumfrey, Paolo Rossi and Maurice Slawinski (Manchester: Manchester University, 1991), 31.

את המטרה המסוימת של מתן עזרה רוחנית לקראת החוויה הקשה שעמדה לפניו.⁴¹ מצד אחד אדיקותו המיוחדת לשרידים הקדושים הייתה כדיקטית ומנצחת נגד מתנגדי הקתוליות,⁴² ומן הצד שני, מקומות בהם רוכזו אוספים בתקופתו, היו כאלה שאליהם יכלו להיכנס מלומדים לערוך דיון ולהחליף מידע.⁴³ אלה ייצגו את העולם הרחב וראו בהם אובייקטים נדירים ופלאיים בהתייחסותם לידיעת היקום.⁴⁴ אולם מארק מדאו טוען כי אין איסוף של ראיות אלא של הקשרים והקשים שמתוכם, ולא דווקא מתוך הפרטים עצמם, נבנה הידע.⁴⁵ זאת ועוד, לשיטתו של תומס קאופמן יש קישורים קסומים בין המיקרוקוסמוס למקרוקוסמוס, לאדם יכול להיות זיכרון קסום שבאמצעותו הוא תופס את העולם, דבר המשקף את המקרוקוסמוס של היקום במיקרוקוסמוס של מחשבתו ותודעתו.⁴⁶

באמצעות האובייקטים בתקופה זו ניתן לראות את העולם בדרכים שונות, אם חדרי הפלאות הם מיקרוקוסמוס, ארגונים מצביע על מה שיודעים על העולם ועל האופן בו מתבצע ארגון ידע, יש חשיבות לראיה, למישוש, להחזקה של האובייקט. נראה כי באל אסקוריאל לא נערך דיון ולימוד מן הסוג הזה, זו לא תמונת עולם שמבוססת על חקירה פוזיטיביסטית שכל העולם פתוח לחקירה אובייקטיבית של המדע, אלא יש כאן מקום לתפיסות מטאפיזיות. נראה כי המלך הקיף את עצמו בשרידים לטובת גאולתו שלו והם מייצגים משהו סמלי יותר מאשר הבנה של העולם, אין כאן ניסיון להעביר ידע אנטומי באמצעות השרידים, אלא מסר חינוכי. יחד עם זאת, מכמות כה גדולה של שרידים קדושים ניתן ליצור הקשרים והקשים ומהם לצבור ידע ואולי מהיבט זה ניתן להתייחס לאוסף זה כמקום של למידה, אם כי למידה דתית, וזאת בהתחשב בכך שפיליפ השני שלט בניהול כל מה שקשור בכנסייה הקתולית בתחומי ממלכתו.

Carlos Eire, *From Madrid to Purgatory: The Art and Craft of Dying in Sixteenth-Century Spain* (New York: Cambridge University Press, 1995), 331–333.

Ibid., 333–341.⁴²

Alison Sandman, "Mirroring the World: Sea charts, Navigation, and Territorial Claims in Sixteenth century Spain," in *Merchants and Marvels: Commerce, Science, and Art in Early Modern Europe*, eds. Pamela Smith and Paula Findlen (New York: Routledge, 2002), 99.

Lawrence Ryan, "Book Four of Castiglione's Courtier: Climax or Afterthought?," *Studies in the Renaissance* 19, no. 1 (1972): 160.⁴⁴

Mark Meadow, Bruce Robertson, *The First Treatise on Museums: Samuel Quiccheberg's Inscriptioes, 1565* (Los Angeles: Getty Research Institute, 2013), 51–2.⁴⁵

Thomas Kauffmann, "Remarks on the Collection of Rudolf II: The Kunstkammer as a Form of Representatio," *The Art Journal* 38, no. 1 (1978): 25.⁴⁶

4.5 שרידים נדירים

חדרי הפלאות נתפסים כמקום של אובייקטים יוצאי דופן, אקזוטיים, נדירים, מוזרים או גאונים.⁴⁷ הדרכים המסובכות להבאת השרידים ממקומות בהם שלטו הפרוטסטנטים יכול להצביע על היותם נדירים או יקרי ערך וזה מן ההיבט שהם היו בסכנת הכחדה. המלך מבין כי אם לא יאסוף את כולם הם ישמידו אותם, מה שיפגע בכנסייה הקתולית ובתפיסת עולמה בכל הקשור בפולחנם. לשרידים הקדושים התייחסו בספרד כשלל מלחמה, זה מבחינתם ניצחון של הקתולים על הכופרים ודרך הבאתו של השריד הראשון שהוכנס לאל אסקוריאל, הירך של הקדוש לורנצו, יכולה להמחיש לנו את הקשיים, את ההשקעה ויותר מכך את הרצון לשמור על השרידים הקדושים מפני הפרוטסטנטים.

השריד היה בכנסיית סנט פטר במונפלייה (Saint Peter in Montpellier) שבדרום צרפת והוא האחרון שנותר בכנסייה זו אחרי בזיזתה על ידי ההוגנוטים. אלה היו פרוטסטנטים צרפתים אחרים רדפה הכנסייה הקתולית והשיא היה בליל ברתולומאו, ב-24 באוגוסט 1572, בו נטבחו כ-3000 מהם. כל זה מתרחש בתקופת בנייתו של המתחם ושגריר ספרד בפריז, שנשלח להביאו, מזהיר את ראשי הכנסייה כי ההוגנוטים עלולים לחזור בכל עת ולהרוס כל מה שנשאר. הוא משכנעם כי המקום הבטוח לשריד הקדוש הוא באל אסקוריאל, מה שמסייע לו הוא החשד כי סגן הבישוף אוהד את הפרוטסטנטים ואחרי שהשגריר משלם סכום כסף לא מבוטל הוא מקבל את השריד לידיו. דוגמא נוספת הממחישה את הצורך לאסוף שרידים שנחשבו לנדירים בעיני המלך ותושבי ממלכתו ומכאן גם טובים וכל זאת על רקע אותו מתח שהיה קיים בין הזרמים. פיליפ השני שוקד על הבאת ראשו של מרטיר ספרדי הרמנלדו (Hermenegildo) השליט הספרדי הראשון שהמיר את דתו לנצרות והוצא להורג מאחר וסירב לחזור לאמונתו האריאנית והוא הופך להיות הפטרון של המלוכה הספרדית.⁴⁸ נראה כי הקושי להשיג את השרידים הקדושים והרצון להגן עליהם מפני הפרוטסטנטים, שרצו להשמידם, הופך את אוסף השרידים הללו לאובייקטים נדירים ויקרי ערך בעיניו של פיליפ השני וכל נתיניו.

⁴⁷ Benjamin Schmidt, *Inventing Exoticism: Geography, Globalism and Europe's Modern World* (Philadelphia: Pennsylvania University Press, 2015), 349.

⁴⁸ Guy Lazure, "Possessing the Sacred: Monarchy and Identity in Philip II's Collection at the Escorial," *Renaissance Quarterly* 60, no. 1 (2007): 75–84.

4.6 ארטיפיציאליות ונטורליה

שתי צורות חשובות בהן השתמשו למיון בתקופה זו כלולות בקטגוריה השנייה והשלישית של קוויקברג. הראשונה היא העולם המלאכותי כל מה שמנוגד לעולם הטבע, היא כוללת מגוון רחב של אובייקטים העשויים מחומרים שונים ובטכניקות שונות, הוא מונה בספרו: פסלים, רהיטים, מטבעות, בדים, זכוכית ועוד, מה שארתור מקגרגור מכנה תרבות ואמנות,⁴⁹ ואליזבת האג'וז (Hajos) מוסיפה כי פרט לכך קטגוריה זו כוללת אובייקטים שניתן להבינם כאמנות שימושית,⁵⁰ מיומנות, כושר יצירה והמצאה אנושית הן בחזית של כל אוסף הארטיפיציאליות ואין זה משנה היכן, מתי ומי יצר אותם. השרידים הקדושים של המלך פיליפ השני הוכנסו לרליקוויות אותן עיטר וקישט אמן על פי כושרו ומיומנותו, זוהי אמנות והיא מעשה ידי אדם. היא יכולה להיות אמנות לשם ההנאה, בגלל העיטורים היפים והצורות המגוונות, אולם היא אולי יכולה להיחשב גם כאמנות שימושית; אמנם אין להן פונקציה כמו השימוש בצלחת או ספל, אבל הן משמשות לצרכי פולחן. זאת ועוד, יכולתו של האדם אפשרה לו להמציא חומרים בהם יכול היה לשמור ולשמר את אותם חלקי גוף לאורך זמן. הקטגוריה השנייה של קוויקברג היא עולם הטבע העוסקת באובייקטים מן הטבע כמו: בעלי חיים נדירים, פרחים מיובשים, אבני חן יקרות ושרידי אדם.⁵¹ לקטגוריה זו מכניס קוויקברג גם שרידי אדם, אולם נראה כי בתקופה זו קשה למצוא חדר כמו של פיליפ השני, בו יש אוסף של שרידים קדושים, שכלל גופות וחלקי גופות, אובייקטים שהם מן הטבע, זהו חדר מיוחד. בבזיליקה באל אסקוריאל יש שילוב בין הטבעי לבין המלאכותי; בין גופות אנושיות ובין תיבות שהן מעשה ידי אמן; כל שריד קדוש היה בתוך תיבה שיוחדה לו ודרך שימורו באמצעים כאלה ואחרים מיוחסת לכושר המצאתו של האדם.

Arthur MacGregor, *Curiosity and Enlightenment: Collectors and Collections from the Sixteenth to the Nineteenth Century* (New Haven and London: Yale University press, 2007), 57.
Elizabeth Hajos, "The Concept of an Engravings Collection in the Year 1565: Quicchelberg,"⁵⁰ *Inscriptiones vel Tituli Theatri Amplissimi*, *The Art Bulletin* 40, no. 2 (1958): 152.
Mark Meadow, Bruce Robertson, *The First Treatise on Museums: Samuel Quiccheberg's*⁵¹ *Inscriptiones, 1565* (Los Angeles: Getty Research Institute, 2013), 65-6.

סיכום ומסקנות

חדרי פלאות נוצרו על ידי אספנים בהקשרים שונים וכדי לבדוק האם ניתן להתייחס לאוסף שרידי הקדושים באל אסקוריאל כחדר פלאות, היה עלי ראשית לבחון באיזה הקשרים ומהו הרקע של פיליפ השני מלך ספרד. המלך היה בין האספנים המפורסמים ביותר בתקופתו ונראה כי האינטרס לאוסף שרידי קדושים נועד במיוחד כדי להביע את תמיכתו בכנסייה הקתולית. אוסף השרידים הקדושים מייצג את אדיקותו והוא חלק מן הזהות שלו והצופה שרואה את אותם אלפי פריטים, שהלכו וגדלו עם הזמן, יודע מה היו מניעיו של המלך ומהי אמונתו, החדר מכפיף את המבקר לתודעתו של פיליפ השני או למסר אותו הוא רוצה להעביר.

בהמשך בחנתי היבט חשוב נוסף והוא האם הרקע הויזואלי של השרידים באל אסקוריאל מתאים להגדרה של חדר פלאות. בתחילה אופסנו אובייקטים בתוך ארונות או שולחנות ואצטבאות לתצוגה וככל שהאוסף הלך וגדל היה על האספנים להרחיב את חללי התצוגה ובמקום ארונות הוקצו להם חדרים שלמים. אולם, לעיתים יכולה להיות חלוקה שאנחנו לא מכירים, כמו במקרה זה, בו שרידי הקדושים מוצגים בתוך הבזיליקה המשמשת לפונקציה אחרת. יש אמנם קשר בין מיקומם, בתוך המקום הקדוש ולתפקיד שהם ממלאים, אולם בניגוד למקומות אחרים, לא הוקצה כאן חלל נפרד לאוסף כפי שמקובל בחדרי פלאות אחרים בתקופה זו. יחד עם זאת, יכולתו של הצופה לראותם; החוויה הויזואלית, האסתטית והמיוחדת והדרך בה הם מוצגים, מקנה להם את האלמנט החזותי המתאים לחדר פלאות.

את השרידים הקדושים הציגו בשטח שניתן לכנותו ציבורי והגישה אליו הייתה בעיקר למלך, למשפחתו ולאנשים המקורבים אליו, דבר זה מזכיר את נוהלי הביקור שהיו באוספים פרטיים באותה עת ולזה ייחדתי את תת הפרק שהתייחס למבקרים במקום. זאת ועוד, הדיפלומטים, אנשים רמי מעלה וגם הציבור הרחב, שהורשה להיכנס אחת לשנה, לא יכול היה שלא להתלהב מהכמות הגדולה של למעלה מ-7500 שרידים קדושים, ואף על פי שפולחנם של הקדושים היה מקובל בספרד, כמות כזו איננה יכולה להשאיר את הצופה בהם אדיש; קיים כאן אפקט הוואו שהיה מיוחס להתפעלות של מבקרים שחזו באוסף כזה או אחר בחדר פלאות.

בהמשך, בחנתי האם השרידים הקדושים הם מקור ידע שהוא אחד מן המוטיבים המרכזיים המאפיינים חדר פלאות. ארגונים של חדרים אלה מצביע על מה שיודעים על העולם ועל האופן בו מתבצע ארגון ידע; לא ניתן לדבר על ארגונים של אובייקטים בחדרים אלה מבלי לדבר על ארגון

של ידע . לעומת זאת, נראה כי באל אסקוריאל לא נערך דיון ולימוד מן הסוג הזה, זו לא תמונת עולם שמבוססת על חקירה פוזיטיביסטית אלא יש כאן מקום לתפיסות מטאפיזיות. פיליפ השני אסף את השרידים הקדושים גם כדי שיתווכו עבורו לפני האל ויסייעו לו בישועתו, הם מייצגים משהו סימבולי יותר מאשר הבנה של העולם, אין כאן ניסיון להעביר ידע אנטומי באמצעות השרידים, אלא מסר חינוכי, זהו הפורטרט של המלך, אם כי לא אינטלקטואלי. יחד עם זאת, לכמות כה גדולה של שרידים קדושים, להם יש בסיס משותף ודמיון, ניתן לעשות הקשרים; ללמוד ולהגיע למסקנות ומכאן להתייחס לאוסף זה כמקום של למידה דתית. זאת ועוד, חדר הפלאות נחשב כמיקרוקוסמוס או תיאטרון העולם, הוא הציג באופן סמלי את שליטת הפטרון בעולם באמצעות העתק מיקרוסקופי שלו בתוך ביתו. פיליפ השני, שנחשב לאחד ממובילי המאבק נגד הפרוטסטנטים, שלט בניהול כל מה שקשור בכנסייה הקתולית בתחומי ממלכתו ובאיסוף אובססיבי של כל שריד, כך הוא מציג באופן סמלי את שליטתו בעולם הנוצרי קתולי. יתר על כן, אחד מן המוטיבים החשובים בהבנה האם זהו חדר פלאות הוא עד כמה נדיר האובייקט וניתן לומר כי הקושי להשיג את השרידים הקדושים והרצון להגן עליהם מפני הפרוטסטנטים, הופך אותם לאובייקטים נדירים ויקרי ערך בעיניו של פיליפ השני וכל נתיניו.

לבסוף בתקופה זו נהגו להפריד בין אובייקטים מן הטבע לכאלה שהם מלאכותיים, לעומת זאת, באוסף שרידי הקדושים של פיליפ השני יש שילוב בין הנטורליה והארטיפיציאליה; בין שרידי גופות של בני אנוש ובין תיבות מעוטרות ומקושטות בהן הונחו; אלה מעשה ידיו המיומנות של אדם, כמו כן, דרך שימורן של חלקי הגופות לאורך זמן, יכול להיות מיוחס גם ליכולת המצאתו של האדם.

אם כן, האם באוסף שרידי הקדושים של פיליפ השני מתקיימים תנאים של חדר פלאות כפי שהיה מקובל בתקופתו. נראה כי מצד אחד, בדומה לחדרי פלאות אחרים, מתקיימים גם כאן תנאים מתאימים ומן הצד השני, אנו יכולים לראות כי כמה תנאים פחות מתאימים. בדומה לחדרי פלאות אחרים ניתן לראות כי האוסף הלך והתרחב במהלך השנים והחדר עצמו מעביר את המסר אותו בחר המלך להעביר. בנוסף, קיימת כאן החוויה הוויזואלית, סידורם וארגונם של השרידים הקדושים מזכיר את אלה בחדרים אחרים וכמותם הרבה יוצרת את הפליאה בעיניו של הצופה, שבדומה לחדרי פלאות פרטיים אחרים, היו בעיקר המקורבים והמיוחסים. יתר על כן, נראה כי המלך אוסף בצורה אובססיבית כל שריד קדוש כדי שלא ייעלמו ומן ההיבט הזה, בעיניו ובעיני הקתולים, נדירותם. אולם בשונה מחדרי פלאות מתקיימים כאן תנאים אחרים; אי הצבתם

במתחם נפרד, אין למידה אינטלקטואלית של העולם רק אולי לימוד דתי ואין כאן חלוקה בין הטבעי והמלאכותי. אי לכך, נראה כי במקרה של אוסף השרידים של המלך פיליפ השני יש חלוקה אחרת שאנחנו לא מכירים, יש כאן שילוב של אלמנטים המזכירים חדר פלאות אולם יש גם כאלה שלא.

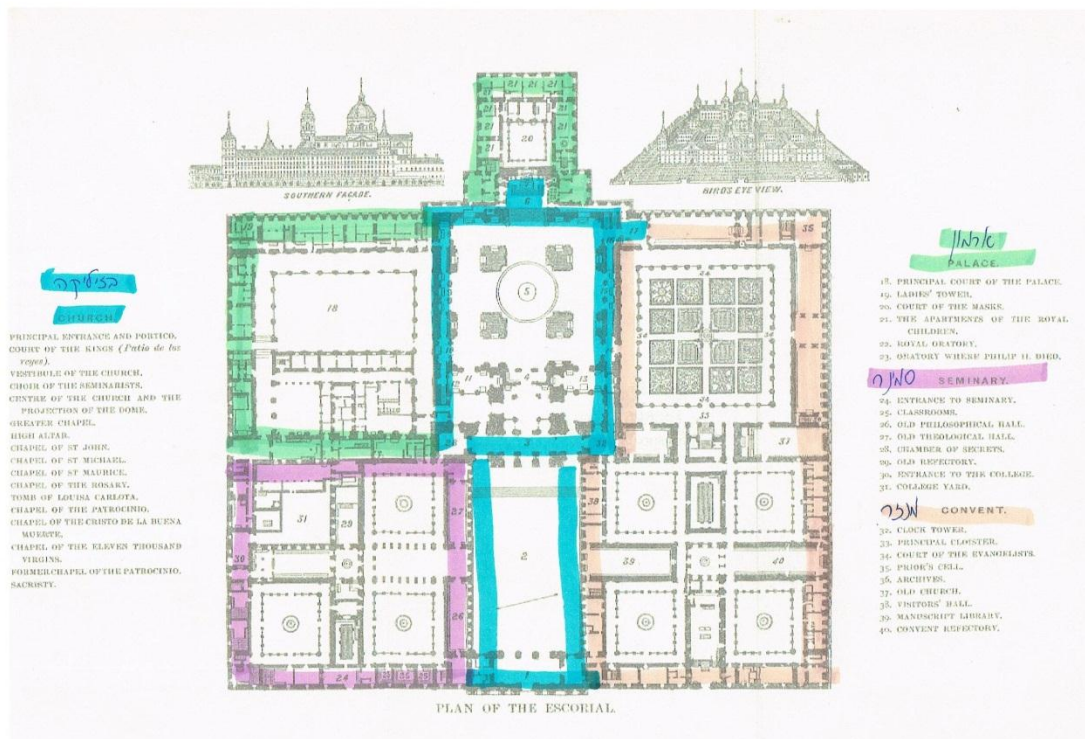
- Bazin, Germain. The Museum Age. translated by Jane Cahill. New York: Universe Books, 1967.
- Brears, Peter. "Ralph Thoresby, A Museum Visitor in Stuart England." The History of Collections 1, no.2 (1989).
- Eire, Carlos. From Madrid to Purgatory: The Art and Craft of Dying in Sixteenth-Century Spain. New York: Cambridge University Press, 1995.
- Giard, Luce. "Remapping Knowledge, Reshaping Institutions." in Science, Culture and Popular Belief in Renaissance Europe. edited by Stephen Pumfrey, Paolo Rossi and Maurice Slawinski (Manchester: Manchester University, 1991), 31.
- Hajos, Elizabeth. "The Concept of an Engravings Collection in the Year 1565: Quicchelberg, Inscriptioes vel Tituli Theatri Amplissimi." The Art Bulletin 40, no. 2 (1958).
- Kauffmann, Thomas. "Remarks on the Collection of Rudolf II: The Kunstkammer as a Form of Representatio." The Art Journal 38, no. 1 (1978).
- Ken, Arnold. The Cabinets for the Curious: Looking Back at Early English Museums. Aldershot: AshgatePublishing Limited, 2006.
- Kubler, George. Building the Escorial, New Jersey: Princeton University Press, 1982.
- Lazure, Guy. "Possessing the Sacred: Monarchy and Identity in Philip II's Collection at the Escorial." Renaissance Quarterly 60, no. 1 (2007).

- MacDonald, Deanna. "Collecting a New World: The Ethnological Collection of Margaret of Austria." The Sixteenth-Century Journal 33, no. 3 (2002).
- MacGregor, Arthur. Curiosity and Enlightenment: Collectors and Collections from the Sixteenth to the Nineteenth Century. New Haven and London: Yale University press, 2007.
- Meadow, Mark. Robertson, Bruce. The First Treatise on Museums: Samuel Quiccheberg's Inscriptioes, 1565. Los Angeles: Getty Research Institute, 2013.
- Mulchahy, Rosemarie. "Federico Zuccaro and Philip II: The Reliquary Altars for the Basilica of San Lorenzo de el Escorial." The Burlington Magazine 129, no. 1013 (1987).
- Osten, Cornelia. El Escorial: Estudio Iconologico. Bilbao: Xarait, 1984.
- Parshall, Peter. "The Print Collection of Ferdinand, Archduke of Tyrol." Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen 78, no. 1 (1982).
- Rocca, Francis. "Cloister and Court: The Escorial and Philip II of Spain" (A Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy in Yale University, 1998).
- Ryan, Lawrence. "Book Four of Castiglione's Courtier: Climax or Afterthought?." Studies in the Renaissance 19, no. 1 (1972).
- Sandman, Alison. "Mirroring the World: Sea charts, Navigation, and Territorial Claims in Sixteenth century Spain." in Merchants and Marvels: Commerce, Science, and Art in Early Modern Europe. edited by Pamela Smith and Paula Findlen (New York: Routledge, 2002), 99.

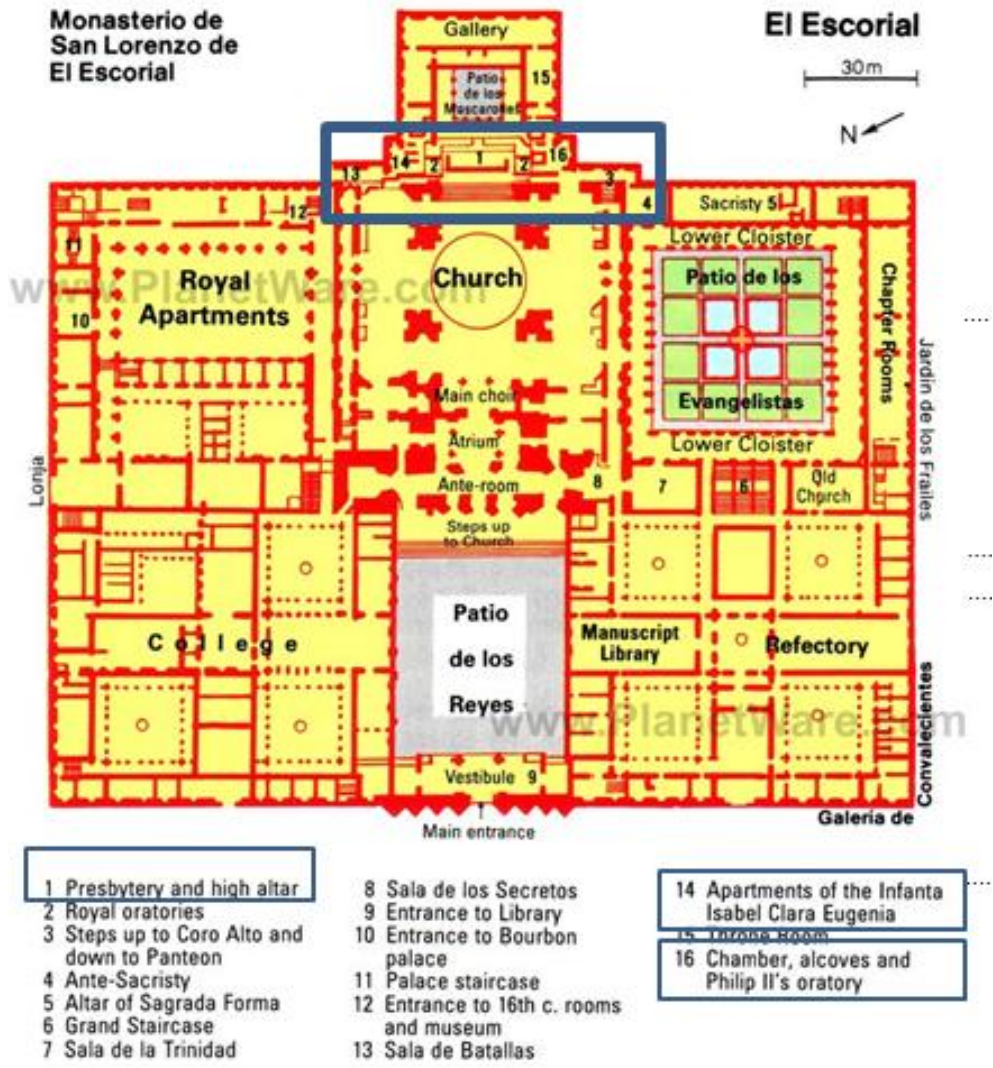
Schmidt, Benjamin. Inventing Exoticism: Geography, Globalism and Europe's Modern World. (Philadelphia: Pennsylvania University Press, 2015).

Schulz, Eva. "Notes on the History of Collection and of Museums." in Interpreting Objects and Collections. edited by Susan Pearce (London and New York: Routledge, 1994), 178.

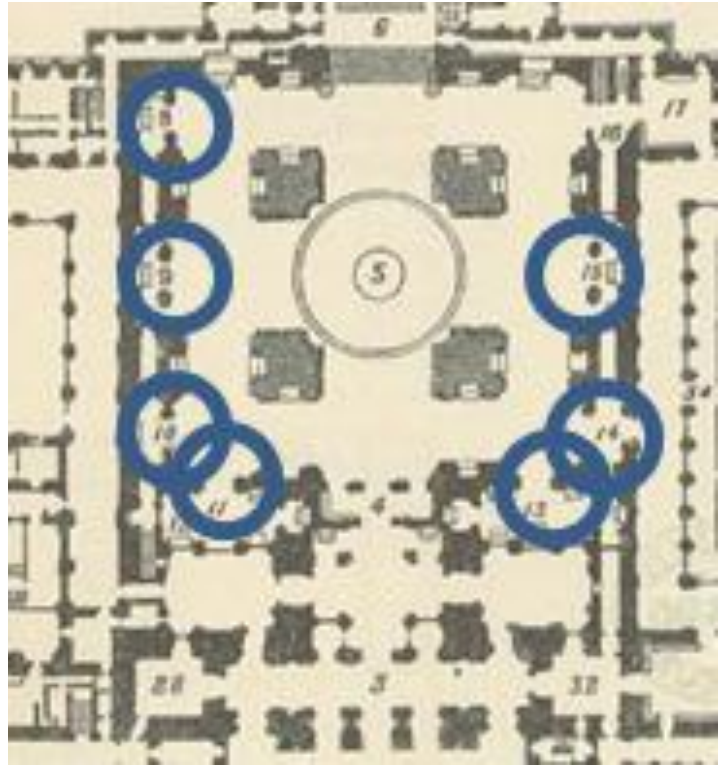
Tomasi, Lucia. "Gardens of Knowledge and the Republique des Gens de Sciences." in Baroque Garden Cultures: Emulation, Sublimation. translated by Lisa Chien. edited by Michel Conan (Washington: Dumbarton Oaks Research Library and collection, 2005), 109—121.

תמונה מס 1 המנזר של לורנצו הקדוש אל אסקוריאל, 1584-1563, תרשים, ספרד (מקור: ברשות הציבור).

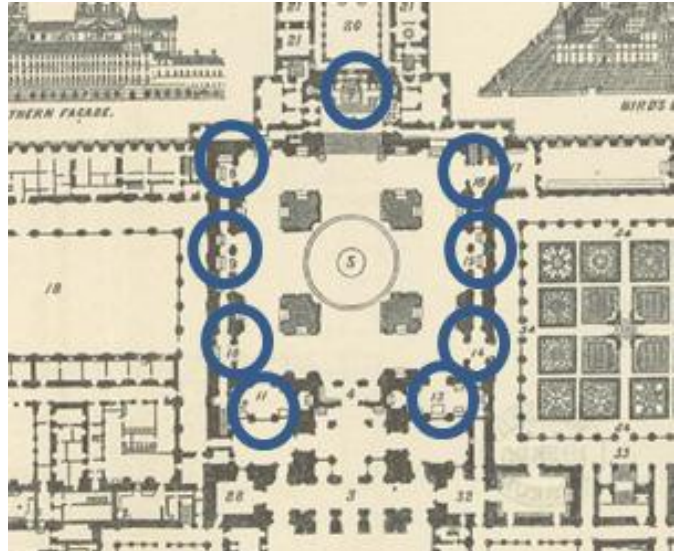
תמונה מס' 2 המזבח הראשי וחדרי המלך והמלכה, (פרט), 1584-1563, תרשים, המנזר של לורנצו הקדוש, ספרד (מקור: ברשות הציבור).

תמונה מס' 3 הבזיליקה, (פרט), 1584-1563, תרשים, המנזר של לורנצו הקדוש, ספרד (מקור: ברשות הציבור).

תמונה מס' 4 הקפלה של הפטרון, (פרט), 1584-1563, תרשים, המנזר של לורנצו הקדוש, ספרד (מקור: ברשות הציבור).

תמונה מס' 5 הבזיליקה, (פרט), 1563-1584, תרשים, המנזר של לורנצו הקדוש, ספרד (מקור):
ברשות הציבור).